

Z wielkim żalem pożegnaliśmy zmarłego 9 września 1994 roku Profesora Doktora Włodzimierza Michajłowa, Redaktora Naczelnego *KOSMOSU* w latach 1952–1992, członka Komitetu Redakcyjnego i Rady Redakcyjnej naszego pisma do ostatniej chwili Jego życia. Ponad 40 lat pracy Profesora w *KOSMOSIE* w 120-letniej historii pisma jest najlepszą miarą wielkiego wkładu wniesionego przez Niego w utrzymanie wysokiego poziomu i ciągłości wydawania pisma. Profesor Włodzimierz Michajłow dzięki swojej głębokiej wiedzy biologicznej, szerokim zainteresowaniom sięgającym pogranicza biologii i innych dziedzin nauki, w tym również nauk społecznych, czynnemu udziałowi w nauczaniu biologii i popularyzacji jej osiągnięć przyciągał do pisma licznych współpracowników identyfikujących się z jego profilem i wielu doskonałych autorów, wypełniających łamy *KOSMOSU* interesującą i aktualną treścią. Sam wielokrotnie chwycił za pióro dzieląc się z Czytelnikami swoją wiedzą i przemyśleniami dotyczącymi ewolucji, ochrony środowiska, zoologii i nauczania biologii. Jego zasługi dla *KOSMOSU* pozostaną na trwałe w historii pisma i polskiego piśmiennictwa biologicznego.

Na zaproszenie Redakcji, na łamach tego zeszytu, prof. Krystyna Kisielewska, uczennica i wieloletnia współpracowniczka Profesora Michajłowa, przybliży Czytelnikom *KOSMOSU* Jego sylwetkę jako uczonego, nauczyciela, organizatora nauki i człowieka. Czas poświęcony na lekturę tych wspomnień będzie najlepszym wyrazem naszej wdzięcznej pamięci, na jaką sobie Profesor Włodzimierz Michajłow niewątpliwie zasłużył.

Redakcja *KOSMOSU*

PROFESOR DOKTOR WŁODZIMIERZ MICHAJŁOW

UCZONY — DZIAŁACZ — CZŁOWIEK

To była jesień 1950 roku. Zaczynałam drugi rok studiów na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Warszawskiego. Wtedy właśnie po raz pierwszy zetknęłam się z Profesorem Michajłowem. Był wówczas kierownikiem Zakładu Zoologii Wydziału Zootechniki SGGW. Kompletował zespół i zwrócił się do ówczesnego opiekuna mojego roku, prof. Tadeusza Jaczewskiego, aby zaproponował mu kogoś spośród swoich studentów. Profesor Jaczewski polecił mnie. Udałam się na „wstępną rozmowę” i od 1-go stycznia 1951 roku rozpoczęłam pracę na pół etatu w zakładzie Profesora Michajłowa jako młodszy asystent. Tak właśnie zaczęła się moja naukowa przygoda z tym wspaniałym Człowiekiem i Uczonym, który wspomagał i śledził całą moją naukową karierę będąc mi Nauczycielem, Wychowawcą i Przyjacielem. Moja współpraca z Nim przetrwała do jego odejścia na emeryturę, zaś przyjaźń — do końca dni. Odszedł od nas 9 września 1994 roku w wieku 89 lat.

Pragnę nakreślić jego sylwetkę ku pamięci tych, co Go znali, a także aby przybliżyć Jego postać młodym pokoleniom biologów, którzy niewątpliwie będą się stykali, jeśli nie ze specjalistycznymi publikacjami Profesora Michajłowa, to na pewno z jego książkami i artykułami o ewolucji i problemach ochrony środowiska.

Włodzimierz Michajłow urodził się 24 marca 1905 roku w Kijowie, gdzie Jego ojciec był profesorem konserwatorium. Mając lat 17 i ukończone 6 klas gimnazjum wyrusza do Polski z transportem repatriantów (wśród nich znajdowała się polska rodzina Jego matki). Osiedla się w Warszawie. W 1925 roku składa jako ekstern egzamin dojrzałości i wstępuje na Wydział Przyrodniczy UW, gdzie studiuje zoologię. W owym czasie kierownikiem Katedry Zoologii był prof. Konstanty Janicki — twórca polskiej szkoły parazytologicznej. Włodzimierz Michajłow stał się uczniem prof. Janickiego, z czego był bardzo dumny i czemu dał wyraz wieszając w swoim gabinecie na poczesnym miejscu portret swojego mistrza. Włodzimierz Michajłow już w czasie studiów rozpoczął prace badawcze z zakresu parazytologii. Pierwsza z nich ukazała się drukiem w 1932 roku w *Annales de Parasitologie* (Paryż). W 1933 roku (w rok po śmierci prof. Janickiego) Włodzimierz Michajłow uzyskuje stopień magistra filozofii w zakresie zoologii i anatomii porównawczej, zaś w rok później — po odbyciu studiów pedagogicznych na Wydziale Humanistycznym UW — dyplom nauczyciela szkół średnich. Do wybuchu drugiej wojny światowej pracuje jako nauczyciel przyrodznictwa, a jednocześnie w charakterze wolontariusza kontynuuje prace naukową w Zakładzie Zoologii UW, co zaowocowało wydaniem w druku w latach

1932–1939 siedmiu prac naukowo-badawczych z dziedziny parazytologii, dwóch prac z zakresu metodyki nauczania biologii oraz szeregu artykułów w czasopiśmie przyrodniczych i pedagogicznych. W tym też okresie Włodzimierz Michajłow przygotował rozprawę doktorską, której przed wybuchem wojny nie zdążył obronić, zaś podczas oblężenia Warszawy w 1939 roku uległa zniszczeniu wraz z całą dokumentacją. W okresie okupacji nauczał biologii na tajnych kompletach w zakresie szkolnictwa średniego.

Wczesną jesienią 1944 roku Włodzimierz Michajłow udaje się do Lublina, gdzie podejmuje pracę w resorcie oświaty PKWN. Po zakończeniu wojny (9 maja 1945 r.) powraca do Warszawy, gdzie w Departamencie Szkół Wyższych pełni funkcję dyrektora Departamentu Nauki, zaś w latach 1959–1968 jako wiceminister szkół wyższych działał na rzecz odbudowy i organizacji szkolnictwa wyższego w Polsce.

Mimo tak intensywnej pracy w organizowaniu powojennej nauki polskiej Włodzimierz Michajłow nie zapomina o własnej działalności naukowo-badawczej. W 1947 roku uzyskuje tytuł doktora nauk przyrodniczych w Uniwersytecie M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie. W dwa lata później obejmuje Katedrę Zoologii Wydziału Zootechniki SGGW. Jednakże zrodzone w czasie studiów pod wpływem prof. Janickiego zainteresowanie dziedziną parazytologii sprawia, że prof. W. Michajłow włącza się do organizowania Zakładu Parazytologii PAN (inicjatorem i pierwszym kierownikiem tego zakładu był prof. Witold Stefański), opuszcza SGGW i 1-ego września 1954 roku obejmuje kierownictwo Pracowni Parazytologii Ogólnej przy Zakładzie Parazytologii PAN (drugą pracownią była Pracownia Parazytologii Weterynaryjnej). Na początku Profesor Michajłow skompletował czteroosobowy zespół, w którym znalazła się niżej podpisana. W krótkim czasie owa pracownia stała się głównym ośrodkiem rozwoju biologicznej i ekologicznej problematyki w parazytologii. W 1961 roku, po odejściu na emeryturę prof. Stefańskiego, Profesor Michajłow przejmuje kierownictwo Zakładu Parazytologii PAN i pozostaje na tym stanowisku do końca grudnia 1975 roku, to jest do chwili przejścia na emeryturę.

Profesor Michajłow będąc jeszcze na studiach — zainspirowany tematyką badawczą swego mistrza, prof. Janickiego — podjął badania nad biologią i cyklami rozwojowymi tasiemców.

Wkrótce jednak zakres tej problematyki przestał wystarczać zarówno Profesorowi Michajłowowi, jak i Jego uczniom. Wraz z powiększającym się ich gronem zaczęto prowadzić wielostronne badania nad układem „żywiciel-pasożyt” — jednym z kluczowych zagadnień w parazytologii. Przede wszystkim rozszerzano warsztat badawczy zespołu o różne modele badań. Oprócz tasiemców badano przywry, pierwotniaki pasożytnicze, a z pasożytów zewnętrznych — kleszcze. Ponadto badania eksperymentalne i terenowe wzbogacano poprzez stosowanie różnorodnej metodyki właściwej takim dziedzinom, jak fizjologia, biochemia, ekologia, ewolucjonizm. Pozwalało to pogłębiać i ukazywać wielopłaszczyznowość zjawisk ujętych ogólnie terminem „pasożytnictwo”.

Osobiste zainteresowania Profesora Michajłowa wzbudziła najbardziej filogeneza pasożytów, powstawanie i kształtowanie się układów żywicielsko-pasożytniczych w toku ewolucji zarówno samych pasożytów, jak i ich żywicieli. To skoncentrowanie się na problemach ewolucji pasożytów oraz pasożytnictwa jako

formy współistnienia dwóch gatunków (grup gatunków) organizmów znalazło swój wyraz w wielu publikacjach naukowych. Ukazały się także na ten temat trzy książki: *Pasożytnictwo a ewolucja* PWN, 1960, *Zarys parazytologii ewolucyjnej* PWN, 1967 (II wydanie tej pozycji ukazało się w 1972 roku, zaś wydawnictwo Nauka przygotowało przekład na język rosyjski) oraz *Problemy ewolucji organicznej*, Ossolineum, 1982.

Już na początku lat pięćdziesiątych Profesor Michajłow zrezygnował z tasiemców jako pierwotnego modelu swoich badań, podjął natomiast badania nad pierwotniakami z grupy *Euglenidae*, pasożytujących u niektórych grup widłonogów (*Copepoda*). Na podstawie materiałów zbieranych przez blisko 40 lat w zbiornikach wodnych wielu krajów Europy ze Skandynawią włącznie, a także Egiptu, Ghany, Kenii, Etiopii i Wietnamu Profesor Michajłow opisał i prześledził cykle rozwojowe około 120 nowych dla nauki gatunków wiciowców pasożytujących w świetle jelita, gonadach, płamce ocznej i innych narządach oczlików (*Copepoda*).

Dzięki tej gigantycznej pracy Profesor Michajłow stał się praktycznie jedynym w świecie tej klasy specjalistą od grupy pasożytniczych *Euglenoidea*.

Profesor Michajłow opracował monografię tej grupy pasożytów w książkach: *Euglenoidine parasitic in Copepoda* (w języku angielskim) oraz *Biologia pasożytniczych Euglenoidina* PWN, 1978 (później tłumaczona na język angielski). W tych opracowaniach książkowych przedstawił Profesor Michajłow aspekty pasożytnictwa tej grupy pierwotniaków z punktu widzenia biologii, fizjologii, ekologii a przede wszystkim ich ewolucji w porównaniu z pokrewnymi formami wolnożyjącymi.

Profesor Michajłow był autorem blisko 300 publikacji, w tym oprócz kilku książek i licznych artykułów merytorycznych i polemicznych — około 200 pozycji to własne prace naukowo-badawcze.

W 1969 roku ukazała się książka autorstwa Profesora Michajłowa *Na tropach ewolucji*, wydana przez Wiedzę Powszechną. Książka ta w założeniu miała mieć charakter popularyzatorski, jednak nie sposób jej rozpatrywać w oderwaniu od działalności naukowo-badawczej jej Autora. Stanowi ona pewnego rodzaju *credo* Uczzonego, w którym wyjaśnia dlaczego podejmował swoje badania, dlaczego obrał taki, a nie inny model badań, pozwala Czytelnikowi śledzić tok swego rozumowania, drogi jakimi dochodził do swoich wniosków. Jednym słowem prezentuje w sposób przystępny nie tylko ideę swoich badań, ale odkrywa kulisy swego warsztatu naukowego.

Prace popularyzatorskie Profesora Michajłowa głównie koncentrują się wokół zagadnień związanych z ewolucją świata organicznego. W badaniach własnych problematykę tę rozwiązywał na modelu raczków planktonowych i ich pasożytniczych pierwotniakach — wiciowcach. Na podstawie tego specyficznego modelu wykazywał, że pewne dane i wynikające z nich koncepcje, mogą być przydatne do uściślenia, rozwinięcia, bądź nawet wyjaśnienia przebiegu i mechanizmów ewolucji. Uczeni od dawna usiłują rozstrzygać o toku i przyczynach ewolucji w oparciu o różne specjalności biologiczne oraz na modelach różnych grup bądź gatunków zwierząt i roślin. Jednak pasożytów nie brano pod uwagę, a to z następujących przyczyn: po pierwsze — parazytologia nie dysponuje formami przejściowymi, mającymi tak duże znaczenie przy rekonstrukcji przemian ewo-

lucyjnych, bowiem pasożyty (zwłaszcza wewnętrzne) nie posiadają twardych części szkieletowych, które mogłyby przetrwać jako szczątki kopalne; po drugie — większość współczesnych grup pasożytniczych stanowi zwarte szczepy, które na skutek daleko idących przystosowań do pasożytniczego trybu życia zatraciły większość cech wspólnych z ewentualnymi wolno żyjącymi formami pokrewnymi. Jednak Profesor Michajłow założył — a dalszymi swymi badaniami udowodnił — że i pasożyty mogą być interesującym obiektem badań z ewolucyjnego punktu widzenia, pod warunkiem, że wytypuje się odpowiednie gatunki pasożytów i żywicieli. Uznał, że obiektów takich należy szukać wśród form pasożytniczych, które stanowią nieliczną grupę w jednostkach systematycznych (np. gromadach), gdzie większość gatunków prowadzi swobodny tryb życia, przy czym pokrewieństwo między nimi a gatunkami pasożytniczymi nie budzi wątpliwości.

Opierając się na tych założeniach, Profesor Michajłow obrał sobie za obiekt badań wspomniane już pierwotniaki — wiciowce, pasożytujące w oczlikach. Wśród wiciowców znaczną grupę stanowią gatunki wolno żyjące (wśród nich znana powszechnie euglena zielona). Dzięki nie budzącemu wątpliwości pokrewieństwu wiciowców pasożytniczych z wolno żyjącymi, ten porównywalny materiał pozwolił Profesorowi Michajłowowi na interpretowanie uzyskanych danych pod kątem istotnym dla ewolucyjnej problematyki. Obiekt badań był w tym przypadku sprawą drugorzędą, natomiast ważnym był ogólniejszy, cenny dla nauki problem, który na tym obiekcie można było prześledzić. Analiza budowy i cykli rozwojowych odkrytych przez siebie pasożytniczych gatunków wiciowców, a także istniejących między nimi różnic wynikających z niejednakowego stopnia zaawansowania w pasożytniczym trybie życia („młodsze” i „starsze” ewolucyjnie pasożyty), pozwoliła Profesorowi Michajłowowi na ułożenie pewnego ciągu przystosowań, służących coraz to sprawniejszemu pasożytowaniu i zachowywaniu ciągłości gatunku. Takie podejście nadało zebrany materiał ewolucyjnego znaczenia, pozwoliło naświetlić rolę pasożytnictwa jako czynnika gatunkotwórczego.

Te mrówcze badania wymagały żmudnej, precyzyjnej i cierpliwej pracy. I taki był właśnie Profesor Michajłow: pracowity, systematyczny, punktualny. Gdy pisał książkę, powtarzał uczniom swoją maksymę: „ani jednego dnia bez jednej strony tekstu”.

Zamiłowania Profesora Michajłowa do dydaktyki, ujawnione jeszcze w czasie studiów, wyrażały się publikowaniem po 1945 roku licznych artykułów i opracowań z zakresu metodyki nauczania i popularyzacji wiedzy, wydał też kilka książek popularno-naukowych oraz podręczników szkolnych. I tak na przykład podręcznik biologii dla starszych klas szkoły średniej ukazał się w 18 wydaniach. Także w ramach działalności dydaktycznej Profesor Michajłow powołał do życia, a następnie redagował czasopismo dla nauczycieli *Biologia w Szkole*. Uczestniczył też we władzach Polskiego Towarzystwa im. Kopernika i Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, zaś w latach 1979–1991 pełnił funkcję Dyrektora Wszechnicy PAN. Miał też swoich uczniów: wypromował ośmiu doktorów, z których pięciu jest obecnie profesorami, dwoje docentami, jeden zaś wyjechał po doktoracie do Australii i tam z powodzeniem kontynuuje swoją karierę naukową.

Działalność edytorska Profesora Michajłowa nie ograniczała się do redagowania wyżej wspomnianej *Biologii w Szkole*. Był przez wiele lat Redaktorem Naczelnym *Acta Parasitologica Polonica* — czasopisma Zakładu Parazytologii PAN

— oraz czasopisma przyrodniczego *Kosmos*. Zasiadał też w kolegiach redakcyjnych wielu innych czasopism naukowych i popularnonaukowych.

Profesor Michajłow był członkiem licznych komitetów naukowych PAN i rad naukowych instytutów PAN i resortowych. Między innymi był przewodniczącym Komitetu i Prezydium Komitetu *Człowiek i Środowisko* PAN, Przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Parazytologii PAN, Instytutu Ekologii PAN, Instytutu Zoologii PAN, Instytutu Kształtowania Środowiska.

Na początku lat siedemdziesiątych Profesor Michajłow skoncentrował swoją uwagę na międzynarodowej współpracy w zakresie ochrony i kształtowania środowiska. Trzykrotnie reprezentował Polską Akademię Nauk w pracach Rady Koordynacyjnej Międzynarodowego Programu UNESCO/MAB (Man and Biosphere). W 1971 roku podczas zgromadzenia Walnego UNESCO zainicjował (przy poparciu parazytologów czechosłowackich) wprowadzenie do Programu MAB problematyki parazytologicznej. W efekcie — w marcu 1975 roku odbyło się w Warszawie Międzynarodowe Sympozjum *Environmental Parasitology in the Programme MAB* (Parazytologia środowiskowa w Programie MAB). Prezydentem Sympozjum i współorganizatorem był Profesor Michajłow. W Sympozjum uczestniczyło ponad 100 parazytologów z 12 krajów świata oraz przedstawiciele UNESCO/MAB, WHO i FAO. Na Sympozjum powołano do życia Centrum PARMAB (Parazytologia w Programie MAB) z siedzibą w Zakładzie Parazytologii PAN w Warszawie. Patronat nad Centrum PARMAB z ramienia UNESCO/MAB objął przybyły na Sympozjum dr B. von Droste, zaś z ramienia Polski — Profesor Michajłow. Szefem Centrum została autorka niniejszego opracowania. Drugie Sympozjum PARMAB odbyło się również w Warszawie w 1978 roku z okazji IV Kongresu Parazytologów (ICOPA IV), którego prezydentem był Profesor Michajłow.

W 1960 roku Profesor Michajłow został wybrany Członkiem Korespondentem, a w 1966 — Członkiem Rzeczywistym PAN. Z Polską Akademią Nauk był związany od zarania jej istnienia. Już w toku przygotowań do I Kongresu Nauki Polskiej (przełom czerwca i lipca 1951) Profesor Michajłow został powołany na Członka Prezydium Komitetu Wykonawczego. Jednym z głównych celów Kongresu było wypracowanie nowych form organizacyjnych nauki polskiej, w wyniku czego powzięto uchwałę o powołaniu Polskiej Akademii Nauk. Podczas obrad Kongresu Profesor Michajłow został wybrany Sekretarzem Prezydium w Komisji Organizacyjnej PAN. W rok później (1952) wszedł do nowo wybranych władz PAN jako Zastępca Sekretarza Naukowego II Wydziału PAN (Wydział Nauk Biologicznych). Na stanowisku tym pozostawał do 1959 roku. W następnych latach dwukrotnie (1965 i 1968) był wybierany w skład Prezydium PAN, zaś w latach 1969–1975 pełnił funkcję Sekretarza Naukowego PAN.

Wieloletnia twórcza działalność naukowa Profesora Michajłowa zjednała Mu powszechne uznanie w kraju i ugruntowała Jego autorytet zarówno w kraju, jak również w skali międzynarodowej. Wyrazem tego były nadane Mu godności doktora honoris causa Akademii Medycznej w Poznaniu, członkostwa honorowego Wszechzwiązkowego Towarzystwa Hemintologicznego w ZSRR, członkostwa honorowego Czechosłowackiego i Bułgarskiego Towarzystwa Parazytologicznego oraz zagranicznego członkostwa Akademii Nauk ZSRR. UNEP/ONZ wciągnęło Profesora Michajłowa na pierwszą listę zasłużonych dla ochrony

środowiska (z Europy znalazło się tam 18 nazwisk), która stanowiła początek światowej listy UNEP (the Global 500).

Po przejściu na emeryturę (31.12.1975) Profesor Michajłow nie zrywa kontaktu z Zakładem, którym kierował przez 15 lat. Bierze nadal czynny udział w jego życiu naukowym i organizacyjnym, wspomaga nowe kierownictwo w kontynuacji starań (które sam zapoczątkował) o uzyskanie dla Zakładu rangi Instytutu, co nastąpiło w 1980 roku. Kieruje też nadal pracami swoich uczniów, sam prowadzi własne prace badawcze, publikuje ich wyniki oraz liczne artykuły w znacznej mierze dotyczące problemów ochrony środowiska.

Profesor Michajłow był odznaczony Państwową Nagrodą Naukową II stopnia za popularyzację wiedzy (1955 r.) i Państwową Nagrodą Naukową II stopnia za działalność naukową (1964). Poza tym otrzymał następujące odznaczenia: Medal Wolności i Zwycięstwa, Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi, Medale X, XX i XXX-lecia PRL, Krzyże Kawalerskie Oficerski i Komandorski, Order Odrodzenia Polski, Order Sztandaru Pracy II Klasy, Medal Komisji Edukacji Narodowej.

Opuścił nas wspaniały Człowiek, dużego formatu Uczony, prawie do końca aktywny i twórczy, dopóki nie pokonała Go choroba, z której się już nie wstaje. Poniosła wielką stratę nauka polska, ponieśli wielką stratę Jego uczniowie i współpracownicy. Odszedł Człowiek bez reszty oddany nauce i jej popularyzacji.

Adres domowy:

*Krystyna Kisielewska
1 Sierpnia 40 m 63
02-134 Warszawa*